

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС

№ 1 (16)



Видавничий дім
«Гельветика»
2021

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ЯЦИШИН Михайло Михайлович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Волинського національного університету імені Лесі Українки, заслужений діяч науки і техніки України (головний редактор);

КРИКУНОВ Олександр Вікторович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу Волинського національного університету імені Лесі Українки (відповідальний секретар);

ГОЛОВКО Катерина Володимирівна, доктор юридичних наук, завідувач відділу економіко-правових досліджень Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій;

ДЕМЧУК Антон Михайлович, кандидат юридичних наук, декан юридичного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки;

ЛАРКІН Михайло Олександрович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та правосуддя, завідувач кафедри методології науки та міжнародної освіти Запорізького національного університету;

ЯРМИШ Олександр Назарович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, президент Міжнародної асоціації істориків права, головний науковий співробітник Інституту законодавства Верховної Ради України, заслужений юрист України;

DĘBIŃSKI Antoni, doctor habilitowany nauk prawnych, ksiądz profesor, rector, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (Rzeczpospolita Polska);

SZEWCAK Marcin, doctor habilitowany nauk prawnych, adiunkt Kat. Prawa Administracyjnego i Gospodarczego Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (Rzeczpospolita Polska).

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
29 червня 2021 р., протокол № 7

Науковий журнал «Історико-правовий часопис» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 20053-9853P від 07.06.2013 року)

Наказом МОН України від 19.04.2021 № 420 (додаток 3) журнал включено до Категорії «Б»
Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 081 – Право.

Офіційний сайт видання: www.chasopys.hl.vnu.volyn.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Булавіна Світлана Євгенівна

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У ПОЛІТИКО-ПРАВОВОМУ КОНТЕКСТІ
МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ НА ВОЛИНІ.....6

Волошко Олексій Олексійович

«ТРИУМФАЛЬНА ХОДА» БІЛЬШОВИЦЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ
В УКРАЇНІ ВЗИМКУ 1917–1918 РР.....14

Григорчук Мирослав Васильович

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОКУРОРА У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ
УКРАЇНИ ТА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....23

Леган Ірина Миколаївна

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ.....29

Яцишин Михайло Михайлович

ПРОКУРАТУРА У ДЕРЖАВНОМУ МЕХАНІЗМІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
(СЕРЕДИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.).....35

КОНСТИТУЦІЙНЕ, АДМІНІСТРАТИВНЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Пайда Юрій Юрійович

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРО НАМІР ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ:
ВЕРБАЛЬНИЙ І КОГНІТИВНИЙ СПОСОБИ.....44

Хлистік Мирослава Андріївна, Озеруга Олександр Володимирович

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСУДДЯ.....54

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛІСТИКИ

Спесівцев Денис Сергійович

ЗАХИСТ РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО
ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНО-ПРАВОВИМИ СПОСОБАМИ
(НА ПРИКЛАДІ КОНСТРУКЦІЇ ПРАВОВІДНОСИН НАЙМУ (ОРЕНДИ)).....60

Старчук Оксана Володимирівна

ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕЖИМУ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ.....67

КРИМІНАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАЧЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС І КРИМІНАЛІСТИКА

Балобанова Дар'я Олександрівна

РЕТРОСПЕКТИВА ДИНАМІКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ:
ВІД ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я ДО КИЇВСЬКОЇ РУСИ
(VIII СТ. ДО Н.Е. – XII СТ. Н.Е.).....74

Градецький Андрій Вікторович

ЗАСТОСУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПОКАРАНЬ
У МІЖНАРОДНОМУ ПЕНІТЕНЦІАРНОМУ ПРАВІ.....81

«ТРИУМФАЛЬНА ХОДА» БІЛЬШОВИЦЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ ВЗИМКУ 1917–1918 РР.

Волошко Олексій Олексійович,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»

Запорізької обласної ради

ORCID ID: 0000-0002-7881-6611

У статті досліджується процес формування більшовицького політичного режиму в Україні взимку 1917–1918 рр. Проаналізовано погляди керівників більшовицьких парторганізацій на форму держави в Україні. З'ясовано ставлення Рад і більшовицьких парторганізацій в Україні до Центральної Ради. Охарактеризовано обставини, методи формування центральних органів влади більшовицького режиму в Україні, визначено рівень їх легітимності та ступінь ефективності управління країною. Сформульовано такі висновки: у розглядуваний період серед керівників більшовицьких організацій в Україні спостерігалось гостре протистояння щодо форм державного режиму і державного устрою України. Переважна більшість із них відстоювала парламентську демократію і не погоджувалася на узурпацію влади. Керівники Харківської та Донецько-Криворізької обласної організацій сповідували шовіністичні погляди на державний устрій України та виступали за приєднання цих регіонів до Росії. Переважна більшість Рад і керівників більшовицьких організацій в Україні визнавали Центральну Раду за тимчасовий повноважний парламент і готові були співпрацювати з нею. В Україні не було соціально-політичних умов для встановлення чи парламентським шляхом, чи шляхом узурпації влади більшовицького політичного режиму. Лише військова інтервенція більшовицької Росії в Україну взимку 1917–1918 рр. створила такі умови. Центральне керівництво більшовицької партії не гребувало послугами криміналізованих військовиків, а також кримінальних елементів у процесі узурпації влади, знищуючи за допомогою військової сили легітимні представницькі органи вищого та місцевого рівня, позаяк більшовики не могли одержати в них перевагу шляхом проведення демократичних виборів. Цей процес руйнації тільки-но посталої парламентської демократії із заміною її на диктатуру більшовицької партії з надзвичайними органами – ревкомками, комісарками та насильно «більшовизованими» Радами – В. Ленін цинічно назвав «тріумфальною ходою». Проте більшовицький політичний режим не мав соціально-політичної основи в Україні. Його фундатори не змогли розбудувати централізовану вертикаль влади та налагодити ефективне державне управління. Країну охопили економічна руїна, терор і гуманітарна катастрофа.

Ключові слова: форма держави, політичний режим, парламентська демократія, узурпація влади.

Voloshko Oleksiy. "Triumphal procession" of the Bolshevik political regime in Ukraine in winter of 1917–1918

The process of formation of the Bolshevik political regime in Ukraine in the winter of 1917–1918 are explored in this article. The views of the heads of Bolshevik party organizations on the form of the state in Ukraine are analyzed. The attitude of councils and Bolshevik party organizations in Ukraine to the Central Rada was clarified. The circumstances, the methods of formation of central authorities of the Bolshevik regime in Ukraine, the level of their legitimacy and the degree of effectiveness of country management were characterized. The following conclusions were formulated. During the considered period there was a sharp confrontation on the forms of the state regime and the state system of Ukraine among the heads of Bolshevik organizations in Ukraine. The vast majority of them defended parliamentary democracy and did not agree to usurpation of power. The heads of Kharkiv and Donetsk-Kryvorizka regional organizations professed schovinistic views on the state structure of Ukraine and advocated the accession of these regions to Russia. The vast majority of Councils and heads of Bolshevik organizations in Ukraine recognized the Central Council for the temporary plenipotentiary parliament and were ready to work with

it. In Ukraine there were no socio-political conditions for establishing by parliamentary way or by usurping the power of the Bolshevik political regime. Only military intervention of Bolshevik Russia in Ukraine in winter 1917–1918 created the following conditions. The central leadership of the Bolshevik Party did not disdain the help of criminalized soldiers and criminal elements, destroying with the help of military force legitimate representative bodies of the highest and local level, because the Bolsheviks could not gain an advantage in them through democratic elections. This process of destruction of the just-posted parliamentary democracy with its replacement as a dictatorship of the Bolshevik party with extraordinary bodies – revkoms, commissars and forcibly “Bolshevik” Councils, V. Lenin cynically called “triumphant procession”. However, the Bolshevik political regime had no socio-political basis in Ukraine. Its founders could not build a centralized vertical of power and establish effective public administration. The country was engulfed in economic ruin, terror and humanitarian catastrophe.

Key words: *form of the state, political regime, parliamentary democracy, usurpation of power.*

За умов гібридної війни проти України політичне керівництво Російської Федерації заперечує закономірність формування і функціонування української державності, тлумачить поняття Україна як «окраїна» Російської держави та стверджує, що української державності ніколи не було, а її «подарували» українцям В. Ленін і більшовики, тож залишаються актуальним дослідити державотворення доби Української революції, зокрема військово-політичних подій взимку 1917–1918 рр.

Зазначена тема відображена у наукових розвідках загальних істориків України, зокрема О.О. Поплавського, Т. Демченко, В.Я. Ревеґука, проте значною мірою вона залишилася поза увагою істориків права. Мета статті – дослідити процес формування більшовицького політичного режиму в Україні взимку 1917–1918 рр. Виконуються такі дослідницькі завдання: 1. Проаналізувати погляди керівників більшовицьких парторганізацій на форму держави в Україні; 2. З’ясувати ставлення Рад і більшовицьких парторганізацій в Україні до Центральної Ради; 3. Охарактеризувати обставини, методи формування центральних органів влади більшовицького режиму в Україні, визначити рівень їх легітимності та ступінь ефективності управління країною.

Більшовицький політичний режим постав в Україні у процесі війни між УНР та РСФРР у період із початку грудня 1917 р. і до кінця січня 1918 р. Як централізована держава він існував суто формально. Причина полягала в тому, що керівники двох найбільших угруповань більшовиків в Україні – Південно-Західного краю та Донецько-Криворізької області – мали

протилежні погляди на форму політичного режиму і форму державного устрою в Україні.

Керівники (Є. Бош, А. Гриневич та ін.) обласного комітету більшовиків Південно-Західного краю відзначалися схильністю до *політичного екстремізму й авантюризму*, що узгоджувалося із політикою ЦК партії більшовиків, а тому отримали від нього карт-бланш на узурпацію політичної влади в УНР, яка і де-юре, і де-факто належала Центральній Раді. Планувалося провести у Києві всеукраїнський з’їзд Рад, котрий мав оголосити себе вищою владою і сформувати виконавчі органи для управління країною. Для збройної боротьби із Центральною Радою передбачалося викликати до Києва підрозділи 2-го гвардійського військового корпусу [1, с. 60, 83].

Авантюризм і політична безвідповідальність, що межували з політичним злочинном, керівників обкому Південно-Західного краю в боротьбі за владу в Україні була очевидною. По-перше, у переважній *більшості* Рад України більшовики становили *меншість*, а тому Радами керували представники партій російських меншовиків та есерів, які були прихильниками режиму *парламентської демократії*, а тому *засудили* узурпацію влади більшовиками у Петрограді. Навіть у *промислово* розвинених регіонах України, якими були Харків і Донецько-Криворізька область, *керівництво* міським та обласним виконкомами Рад належало *меншовикам* і *есерам* [2, с. 190]. Отже, аби очолити керівні органи всеукраїнського з’їзду Рад, більшовикам треба було *узурпувати* владу над Радами, вдавшись до *махінацій* зі скла-

дом делегатів з'їзду. По-друге, *більшість* Рад *визнали* владу Центральної Ради як вищого представницького органу національної революційної демократії в Україні та виступали за *співробітництво* з нею. Зокрема, 6 грудня 1917 р. з'їзд Рад Херсонської губернії, до складу якої входили Одеса та Миколаїв, тобто майже весь Південь України, визнали губернію *невід'ємною* частиною України, а Центральну Раду – тимчасовим повноважним парламентом [3, с. 401]. По-третє, Ради переважно представляли інтереси *міського* населення України, навіть *частини* його, тоді як Центральній Раді *довіряла* переважна *більшість* населення України, що *проживала* у місті, на селі та перебувала на фронті.

Тож наміри *відсторонити* Центральну Раду від влади неминуче провокували *збройний* конфлікт. Саме тому *керівники* провідних парторганізацій *більшовиків* в Україні *не погоджувалися* із планом обласного комітету Південно-Західного краю. Зокрема, керівники (Я. Гамарник, Г. Пятаков, О. Горвіц та ін.) Київської міської організації більшовиків, найчисленнішої у Південно-Західній області, *відстоюючи* режим *парламентської* демократії, виступили проти *узурпації* влади, вважаючи «недопустимим вооруженою рукою боротися с Центральной Радой, олицетворяющей национальную (виділено мною – О. В.) власть» [1, с. 78].

Частина харківських більшовиків, *дотримуючись* принципів парламентської демократії, вважала: «Раз уже все Советы Украины признали Центральную Раду, то Харькову приходится только присоединиться» [1, с. 136], однак *більшість* керівників Харківської та керівники обласної Донецько-Криворізької парторганізацій більшовиків, хоча й виступали за режим *парламентської* демократії, проте сповідували *шовіністичні* погляди на влаштування *державного* устрою України. Вони стверджували, що між промисловою Донецько-Криворізькою областю та «селянською Україною» немає і не може бути ніяких спільних інтересів і визнавали *пріоритет* економічного зв'язку Донецько-Криворізької області з Росією, а *національну* єдність України розглядали як *пережиток* старовини, що *зберігся* лише в *умах*

націоналістів. І якщо під *тиском* ЦК партії вони і *погоджувалися*, з великою неохотою, *визнати* Україну *автономною* державою, яка входить до складу РСФРР, проте *без включення* до її території Донецько-Криворізької області, оскільки Україна, на їхнє переконання, це *селянська* Київська область – Правобережжя [1, с. 164].

Аби *підпорядкувати* собі всі більшовицькі парторганізації в Україні та *примусити* їх визнати *план* захоплення державної влади, провід обкому Південно-Західного краю на чолі з Є. Бош, за своєю ініціативою, *оголосив* скликання на 3–5 грудня 1917 р. у Києві всеукраїнського з'їзду більшовиків, на якому мав бути *створений* загальноукраїнський більшовицький партійний *центр* на чолі з керівниками обкому Південно-Західного краю, однак цей з'їзд *не набув* статусу загальноукраїнського, тому що Харківський та обласний Донецько-Криворізький партійні комітети більшовиків *відмовилися* від участі у його роботі та *провели* у Харкові 5–6 грудня 1917 р. *свою* партійну конференцію, а більшовицькі організації *Півдня* України *готували* *свою* установчу Південну партійну конференцію [4, с. 27–28; 3, с. 400]. Незважаючи на це, керівники обкому Південно-Західного краю *оголосили* свій, по суті *обласний*, партійний з'їзд *всеукраїнським* і *організували* вибори Головного комітету більшовиків України, який і *очолили* (голова комітету – Є. Бош), *неправомірно* *присвоївши*, чи то *узурпувавши*, *владу* над партійними організаціями більшовиків в Україні. Тут же, на цьому *партійному* з'їзді, а не в обласному *виконкомі* Рад Південно-Західного краю, був *розглянутий* порядок денний всеукраїнського з'їзду Рад і *ухвалена* резолюція про організацію Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (ЦВК) Рад, що мав *стати* вищим органом державної влади в Україні.

Цей так званий «Всеукраїнський з'їзд Рад» *розпочав* свою роботу у Києві, на базі *обласного* *виконкому* Рад Південно-Західного краю, майже *паралельно* у часі (5 грудня 1917 р.) із вказаним вище «всеукраїнським» *партійним* з'їздом більшовиків [1, с. 60, 435; 3, с. 400]. Тож не дивно, що його *керівниками* були *члени* Головного комітету більшовиків України, а *делегатами* – переважно *представники* біль-

шовицьких фракцій Рад, причому тільки *Південно-Західного краю*, бо ні Харківський, ні обласний Донецько-Криворізький виконкоми Рад своїх делегатів на з'їзд до Києва *не посилали*. Отож, вочевидь *квазівсеукраїнськими*, а отже, *й нелегітимними*, були і партійний з'їзд більшовиків, і з'їзд Рад у Києві, *організовані* керівниками обласного комітету більшовиків Південно-Західного краю.

Незважаючи на неабиякі *політичні махінації*, їм *не вдалося* створити радянські центральні державні органи. Керівництво УНР, *спираючись* на українські військові ради, селянські спілки й українізовані війська, *не дозволили* їм зробити це, а відомий «Маніфест» петроградського Раднаркому від 5 грудня 1917 р. з *ультимативними* вимогами до Центральної Ради та *погрозою* розпочати війну проти УНР, узагалі *зробив перебування* у Києві організаторів державного перевороту *політично безперспективним і небезпечним*.

Зазнавши *поразки* у Києві, вони подалися до Харкова, сподіваючись на *допомогу* керівництва Харківського й обласного Донецько-Криворізького комітетів більшовиків. Київські більшовики (члени Головного комітету більшовиків України) *розраховували використати* з'їзд Рад Донецько-Криворізької області для *проведення* всеукраїнського з'їзду Рад, проте у *виконкомі* Харківської Ради й у *виконкомі* Рад Донецько-Криворізької області *переважали* меншовики й есери, а *керівники* харківського й обласного донецько-криворізького партійних комітетів *більшовиків* були категорично *проти* намірів киян. Вони *не хотіли* визнавати над собою владу «самозванців», котрі до того ж потерпіли політичне *фіаско* у своєму регіоні.

Тож харківські більшовики *вороже* зустріли приїзд до Харкова своїх київських колег, вважаючи їх «окупантами» та чинячи *перешкоди* щодо проведення всеукраїнського з'їзду Рад. Вони навіть *не надали* їм житло, заявивши, що не зобов'язані цього робити, натомість *запропонували* поселитися у камері харківської тюрми. Член Головного комітету більшовиків України, а пізніше член уряду Радянської України Є.Б. Бош згадувала: «Помещение оказалось крайне нездоровым. Камера была только что отремонтирован-

ная и совершенно сырая – за ночь всё бельё становилось мокрым и спать приходилось не раздеваясь. Испарения свежей штукатурки, грязь в коридоре, отсутствие отливов в уборных отравляли воздух настолько, что к утру все угорали до полусознательного состояния... Это общежитие членов первого Советского правительства, предоставленное им своими же товарищами, вызвало немало злорадных замечаний со стороны враждебных нам элементов» [1, с. 153].

Зрештою під *тиском* петроградського керівництва харків'яни *змушені* були погодитися на проведення всеукраїнського з'їзду Рад, *не поступившись* однак своїм приміщенням і заявивши, що *вдень* у ньому будуть проходити засідання з'їзду Рад Донецько-Криворізької області, а *ввечері* – з'їзду *всеукраїнського*, віддаючи, таким чином, *пріоритет* своєму обласному з'їздові.

13 грудня 1917 р. на першому засіданні обраного квазівсеукраїнським з'їздом Рад Центрального Виконавчого Комітету (ЦВК) його президія надіслала до Петрограда більшовицькому Раднаркому телеграму, у якій *звітувала*: «Избранный вчера Всеукраинским съездом Советов рабочих и солдатских депутатов и части Советов крестьянских депутатов (на з'їзді не було жодного селянського депутата – О. В.) Центральный Исполнительный Комитет Советов принял на себя всю полноту власти на Украине» [1, с. 140], проте, коли почали обговорювати питання про організацію *уряду*, член Головного комітету більшовиків України В. Шахрай, *критично* оцінюючи претензії однопартійців на владу в Україні, заявив: «Создание Советского правительства есть *ошибка*, которую необходимо исправить. Но как исправить, когда уже *избран* ЦИК Советов Украины? Распускать его нельзя, пусть он остаётся и *служит* органом, объединяющим Советы Украины, но только органом *пропаганды* и *агитации*, а не *государственной* власти. Мы сейчас на Украине в *меньшинстве*. И пока это так, никаких *выборов* народных комиссаров *не производит* – мы будем не править, а *просвещать* (виділено мною – О. В.)» [1, с. 141]. В. Шахрай говорив це як *чесний* політик, виходячи з *реальної* соціально-політичної ситуації в Україні

та принципів парламентської демократії, однак екстремістськи налаштовані члени ЦВК категорично йому заперечили.

Під час обрання радянського уряду (Народного секретаріату), а він обирався із членів ЦВК, знову виникло гостре протистояння між киянами – членами Головного комітету більшовиків України, та харків'янами-більшовиками. Останні спочатку утримувалися від участі у виборах уряду, мотивуючи це тим, що персонально не знають обраних до ЦВК киян-більшовиків, а потім в ультимативній формі вимагали від киян, які хотіли створити уряд лише зі своїх людей, надати їм чотири посади. Протистояння тривало близько тижня. Зрештою «прибульці» змушені були піти на поступки «господарям». Привертає увагу цинізм, із яким більшовики збиралися маскувати характер свого політичного режиму в Україні: «Необходимо выдвигать кандидатуры товарищей-украинцев, дабы облегчить работу Советского правительства и не дать Центральной Раде лишнего повода вести травлю против Советов, как чисто великорусских организаций, и председателем Совета Народных Секретарей обязательно избрать «щирого украинца» [1, с. 142]. З таких самих причин вони не наважилися назвати членів радянського уряду на російський зразок «комісарами», а, з огляду на авторитет серед народних мас Центральної Ради, запозичили назву її урядовців – «секретарі», як і назву держави – «УНР», і назву урядового друкованого органу – «Вісник».

Боротьба за посади в уряді була настільки гострою, що київським і харківським «товаришам по партії» не вдалося дійти згоди щодо кандидатури Голови Народного секретаріату. Отож, уряд Радянської України, хоч і був 17 грудня 1917 р. утворений, але він був, образно кажучи, «безголовим» аж до 4 березня 1917 р., коли вже за умов панічної утечі більшовиків з України, у м. Полтаві, був призначений новий склад Народного секретаріату на чолі з М. Скрипником [1, с. 144; 5, с. 199–200]. Відсутність Голови негативно відбилася на політичному авторитеті уряду та перешкоджала роботі, адже Голова повинний був узгоджувати думки членів уряду під час прийняття доленосних рішень, брати на себе відповідальність,

підтримувати дисципліну серед урядовців і, взагалі, організаційно спрямовувати діяльність урядового апарату.

З перших же днів існування ЦВК Рад України та його Народного секретаріату керівники більшовицьких комітетів м. Харкова та Донецько-Криворізької області виявили своє опозиційне ставлення до них. Так, із закінченням роботи квазівсеукраїнського з'їзду Рад зала засідань була одразу ж зайнята харків'янами для своїх нарад, і ЦВК Рад України залишився без приміщення для роботи. Народний секретар внутрішніх справ Є.Б. Бош скаржилася: «В первые дни члены правительства ЦИК и Народного Секретариата всячески изворачивались, намечали заседания по ночам, когда освобождался зал, днём работали в каких-то тёмных комнатах, заваленных всяким хламом, а первый манифест писали на подоконниках (виділено мною – О. В.) в коридоре» [1, с. 154].

ЦВК Рад і Народний секретаріат, як вищі органи державної влади й управління Радянської України, не мали типографії для друку своєї газети, а Харківський комітет партії більшовиків і виконком Харківської Ради категорично відмовилися надати їм у користування свою типографію. Тоді «керівники» радянської держави, використавши збройний загін, захопили редакцію газети «Южный край», мотивуючи це тим, що вона – «буржуазна». Такі екстремістські дії викликали обурення харківського керівництва, яке звинуватило ЦВК Рад і Народний секретаріат у диктаторстві та намаганні дезорганізувати суспільно-політичну ситуацію у Харкові та зажадало від них пояснень. Лише приїзд ленинського емісара з надзвичайними повноваженнями – С. Орджонікідзе – розрядив конфлікт.

Підкорившись вимогам ЦК партії більшовиків, формально визнавши ЦВК Рад і Народний секретаріат за вищі державні органи в Україні, харків'яни натомість проводили щодо них тактику прихованого бойкоту. На партійних зборах і мітингах абсолютно замовчувалися їх створення та робота. По суті ЦВК Рад і Народний секретаріат перебували у стані ізоляції, не маючи потрібних зв'язків із провінцією.

Аби вийти зі стану ізоляції, у кінці грудня 1917 р. київські більшовики,

члени уряду, *запропонували* керівникам партійних комітетів Харкова та Донецько-Криворізької області *об'єднати* редакції та видання харківської обласної газети та «Вісника» ЦВК Рад. Ті на об'єднання *не пішли, погодившись* лише на спільне використання типографії, однак після переїзду редакції «Вісника» ЦВК до будинку, де розміщувалася редакція і типографія обласної газети, харків'яни почали чинити *перешкоди* та вести підспудну *боротьбу* з редакцією «Вісника». Вони *не надавали* її співробітникам *інформаційних* матеріалів, що надходили із місць, *затримували* видання «Вісника», а одного разу навіть *не видали* його, бажаючи мати у Харкові тільки свою газету [1, с. 156, 158, 162, 164].

За період перебування у Харкові (11 грудня 1917 – 30 січня 1918 рр.) ЦВК Рад України та Народний секретаріат, *не маючи* ані *кваліфікованих* управлінських кадрів, ані *підтримки* місцевої радянської влади, *не спромоглися* створити *повноцінний* апарат секретаріатів, за винятком секретаріату військових справ [1, с. 147], без чого *управління* ними Україною було *фікцією*. Тому, як тільки-но *російські* військові загони під проводом М. Муравйова *зайняли* Київ, «корманичі» Радянської України 30 січня 1918 р. *подалися* туди, сподіваючись *прибрати* до своїх рук *управлінські* апарати міністерств, *створених* Центральною Радою. Під час їхнього *від'їзду* у Харкові *працював* (27–31 січня 1918 р.) IV обласний з'їзд Рад Донецько-Криворізького басейну, який проголосив окрему від України *Донецько-Криворізьку* республіку. Її уряд – Раду Народних Комісарів – *очолив* Ф. Сергєєв (Артем), котрий *доти займав* в уряді Радянської України *посаду* народного секретаря торгівлі та промисловості [2, с. 282, 627; 1, с. 144].

Однак і у Києві «центральноні» органи радянської влади – ЦВК Рад і Народний секретаріат – виявилися *незваними* гостями. Містом *управляв* його завойовник, командувач *окупаційним* військом – М. Муравйов, колишній офіцер царської армії. Як для завойованого міста *ворожої* держави, він встановив у Києві *окупаційний* режим військової диктатури, котрий характеризувався пограбуванням цивільного населення, незаконними обшуками,

арештами, самосудом і розстрілами, від яких *жахнулися* не тільки мешканці Києва, але і *більшовицьке* керівництво Київської Ради робітничих і солдатських депутатів. Військовий диктатор абсолютно *ігнорував* «радянську владу» Києва, її *резолюцію* з вимогою припинити насильство й *оголошення* про скасування смертної кари на підвладній їй території. Так само він і його підлеглі *не виконували* вимоги та постанови тільки-но *прибулого* до Києва уряду Радянської України, який *нічого* не міг удіяти проти В. Муравйова. Більше того, член Народного секретаріату В. Затонський ледь не був *розстріляний* на вулиці «муравйовцями», коли *пред'явив* посвідчення урядовця, написане *українською* мовою. На щастя, у нього було інше посвідчення – члена Раднаркому РСФРР за підписом В. Леніна, яке його і *врятувало*. Аналогічний випадок стався з іншим членом уряду – М. Скрипником [6, с. 52].

Лише за наказом більшовицького уряду Росії В. Муравйов вивів своє криміналізоване військо з Києва. Злочини, вчинені М. Муравйовим і його підлеглими у Києві взимку 1917–1918 рр., а також спогади членів Народного секретаріату Є. Бош [1, с. 205–206, 210–211] та Г. Лапчинського [6, с. 45] про особовий склад його «революційного» війська, у якому були «явно чужі для робітничої класи суб'єкти офіцерського типу, з нахабними та бандитськими фізіономіями» та «п'яні матроси», переконливо свідчать про те, що *центральне* керівництво більшовицької партії *не гребувало* послугами *криміналізованих* військовиків, а також *кримінальних* елементів у процесі *узурпації* влади, котру більшовики *здійснювали* взимку 1917–1918 рр. в Україні та на теренах Росії, *знищуючи* за допомогою військової сили законно обрані *представницькі* органи вищого та місцевого рівня, бо через *низьку* підтримку населення більшовики *не могли* одержати в них *перевагу* шляхом проведення демократичних *виборів*. Цей процес *руйнації* тільки-но *посталої* парламентської демократії, із *заміною* її на *диктатуру* більшовицької партії з *надзвичайними* органами – ревкомаами, комісарами та *насильно* «більшовизованими» Радами – В. Ленін *цинічно* назвав «тріумфальною ходою» [7, с. 4, 5; 8, с. 94–95].

Як і у Харкові, ЦВК Рад і Народний секретаріат *наштовхнулися* у Києві на *опозиційне* ставлення і *протидію* з боку *міського* комітету більшовиків, який *керував* Київською Радою робітничих і солдатських депутатів. До речі, його керівники *не тікали* до Харкова, а продовжували працювати у Києві. Між ними та членами Народного секретаріату постійно відбувалися *суперечки* щодо *форми* політичного режиму і *методів* управління. Керівництво Київського міського комітету більшовиків вважало за необхідне *дотримуватися* принципів *парламентської демократії* у відносинах із представниками всіх *соціалістичних* партій, тож *надало* їм свободу слова, *заборонило* репресії проти тих представників цих партій, які *критикували* політику більшовиків, виступало за *збереження* Міської думи, розуміючи, що за тих екстремальних умов тільки її фахівці могли *налагодити* життєзабезпечення міста. У такому аспекті *київські* більшовики *заперечували* *диктаторські* методи управління й *авантюрні* розпорядження Народного секретаріату. Його *персональний* склад також викликав *невдоволення* киян. Вони, як і харків'яни, *не бачили* серед урядовців *авторитетних* для себе осіб, а окремих із них піддали *нищівній* критиці [1, с. 211–212, 224–225].

Така ситуація *незабаром відбилася* на світогляді та політичній позиції деяких *членів* Народного секретаріату. Вони почали *орієнтуватися* на киян, і у фракції більшовиків, що входили до складу Народного секретаріату і ЦВК, почалися *суперечки*. Питання, які обговорювалися у Народному секретаріаті, вже *не проходили* *одностайно*, і рішення часто приймалися *незначною* більшістю. Засідання ЦВК і Народного секретаріату *безкінечно затягувалися*, витрачався час на *принципові спори*, а проведення у життя рішень уряду *гальмувалося* самими його членами.

Критикувати Народний секретаріат було за що. Прибувши до Києва, його урядовці *захопили* апарати міністерств, *створених* Центральною Радою, однак *управляти* ними ефективно *не змогли*. *Некомпетентні* у справах управління, *екстремістські* налаштовані, вони не тільки *не спромоглися* поновити зруйноване військовою навалою загонів В. Муравйова *життєзабезпечення* міста, а ще більше *погіршили* ситуацію.

Жодне з найважливіших питань – забезпечення правопорядку у місті, постачання населення продовольством, налагодження грошового обігу – *не були* розв'язані. Так, після виведення загонів В. Муравйова із Києва виявилось, що у розпорядженні Радянського уряду *немає* військових загонів для організації *охорони порядку* у Києві. *Караульні* частини, які існували за Центральної ради, *кинули службу*. *Солдати* Київського гарнізону *відмовлялися* служити та *вимагали* демобілізації. *Червоногвардійські* загони *не хотіли* здійснювати охорону Києва. Місто *охопив* розгул бандитизму. Вночі озброєні злочинці грабували горілчані склади, крамниці та квартири, а вдень на вулицях – *перехожих*. Через *заборону* Народного секретаріату *використовувати* в обігу гроші Центральної Ради, за умов *відсутності* фінансування з Петрограду, *товарно-грошові* відносини у місті були *зруйновані*. Це одразу *спричинило* величезні невиврати зарплат робітникам на підприємствах і катастрофічний *дефіцит* продовольства. *Спроби* уряду *налагодити* економічні відносини в місті за допомогою *надзвичайних* заходів (таких як декретний припис капіталістам сплатити зарплату робітникам, здійснення продовольчих ревізій, запровадження прямого продуктообміну між містом і селом) *не дали* позитивних результатів [1, с. 206–210, 214–224].

Таким чином, *утвердження* та *діяльність* політичного режиму більшовиків у Києві призвели до *гуманітарної катастрофи*, яка *дзеркально відтворила* анархо-кримінальну ситуацію та катастрофічне фінансове і продовольче становище у *Петрограді* й у *містах* центрально-промислового району *Росії* після *узурпації* там влади більшовиками та *застосування* ними на практиці *диктаторських* методів управління суспільством. Отож, керівники Генерального секретаріату Центральної Ради *мали рацію*, коли за *півтора місяця* до цих трагічних подій писали у своїй *ноті* від 4 грудня 1917 р. до ленінського Раднаркому РСФРР: «Навязываемые Украине формы политического правления дали на территории самих Народных Комиссаров результаты, отнюдь не вызывающие зависти. Пока в Великороссии развиваются анархия, экономический, политический

и хозяйственный развал, пока там царят грубый произвол и попрание всех свобод, завоёванных у царизма революцией, Генеральный секретариат не находит нужным повторять этот печальный опыт на территории украинского народа» [1, с. 130].

Для свого виправдання перед мешканцями Києва та його округи Народний секретариат підступно використав уже випробуваний петроградським Раднаркомом метод *політичної демагогії*, а саме *переклав* вину за організований ним суспільний безлад на «ворогів революції». Отож, керівники Радянської України *звинуватили в організації* фінансової та продовольчої кризи у Києві *міністрів та агентів* Центральної ради, *капіталістів, поміщиків і куркулів*, закликавши трудящі маси до нещадної боротьби з ними [1, с. 214, 218].

Протягом періоду свого функціонування ЦВК Рад України та Народний секретариат не змогли розбудувати *централізовану* вертикаль влади, бо не користувалися авторитетом ані у суспільстві, ані у місцевих Радах зокрема. За свідченням більшовика С. Мазлаха: «ЦИК України заседал в Харькове, но его влияния нигде не чувствовалось» [6, с. 44]. Народний секретар військових справ В. Шахрай скаржився: «Що це за уряд український, якщо його члени зовсім не знають і не хочуть знати української мови, що не тільки не користуються жодним впливом серед українського суспільства, але воно навіть ніколи й не чуло раніше їхніх прізвищ? Що я за «військовий міністр», коли всі українізовані частини в Харкові мені доводиться роззброювати, бо вони не хочуть іти за мною на оборону радянської влади? За єдину військову підпору для нашої боротьби проти Центральної ради ми маємо лише військо, що привів на Україну з Росії Антонов (В. Антонов-Овсієнко – О. В.) і що на все українське дивиться, як на вороже, контрреволюційне?» [6, с. 45].

На місцевому рівні в Радах спостерігалися тенденції *децентралізації* влади, прагнення *замкнутися* в рамках однієї губернії, повіту чи навіть міста. В Одесі виникла Радянська республіка на чолі з Радою Народних Комісарів Одеси. У Луганську, Старобільську й інших містах України утворилися місцеві «раднаркоми», а в Сумах – свій «народний секре-

таріат» [2, с. 282]. Про утворення окремої від України Донецько-Криворізької республіки вже йшлося вище. Хоча у сільській місцевості більшовики й насаджували свої Ради для того, щоб протиставити їх селянським спілкам та земельним комітетам, якими керували українські та ліві російські есери, але все одно селянських Рад було небагато. Навіть у березні 1918 р., коли більшовицький загін на чолі з народним секретарем внутрішніх справ Є. Бош, тікаючи від німецько-австрійських військ, проходив Полтавщиною та Харківщиною, на їхньому шляху в жодному селі не було ні Рад, ні навіть ревкомів, які б організували допомогу загонові продовольством і гужовим транспортом. Допомоги більшовики просили у сільських сходів. «Крестьянство в целом встречало нас сдержано», – згадувала Є. Бош [1, с. 301–307]. Отже, у розглядуваний період ЦВК Рад і Народний секретариат, котрі претендували на статус загальноукраїнських органів державної влади, були ними суто формально. Їх компетенція не була визначена законодавчими актами. Як наслідок, не була врегульована нормативними актами процедура розробки та затвердження законів і підзаконних актів.

Завершуючи аналіз проблеми, зазначимо таке. По-перше, у розглядуваний період серед керівників більшовицьких організацій в Україні спостерігалось гостре протистояння щодо форм державного режиму і державного устрою України. Переважна більшість із них відстоювала парламентську демократію і не погоджувалася на узурпацію влади. Керівники Харківської та Донецько-Криворізької обласної організацій сповідували шовіністичні погляди на державний устрій України та виступали за приєднання цих регіонів до Росії. По-друге, переважна більшість Рад і керівників більшовицьких організацій в Україні визнавали Центральну Раду за тимчасовий повноважний парламент і готові були співпрацювати з нею. По-третє, в Україні не було соціально-політичних умов для встановлення чи парламентським шляхом, чи шляхом узурпації влади більшовицького політичного режиму. Лише військова інтервенція більшовицької Росії в Україну взимку 1917–1918 рр. і знищення тільки-но

посталої української національно-демократичної державності створили такі умови, проте більшовицький політичний режим не мав соціально-політичної основи в Україні. Його фундатори не

змігали розбудувати централізовану вертикаль влади та налагодити ефективне державне управління. Країну охопили економічна руїна, терор і гуманітарна катастрофа.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бош Е.Б. Год борьбы. Киев : Политиздат Украины, 1990. 447 с.
2. История Украинской ССР : в 10 т. / под ред. Ю.Ю. Кондуфора. Т. 6: Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская революция на Украине. Киев : Наукова думка, 1984. 719 с.
3. Революция на Украине по мемуарам белых / под ред. Н.Н. Попова. Москва – Ленинград : Госиздат, 1930. 435 с.
4. Варгатюк П.Л., Гошуляк І.Л., Курас І.Ф. На шляху до I з'їзду КП(б)У. *Про минуле – заради майбутнього* / упоряд. Ю.І. Шаповал ; редкол. : І.Ф. Курас та ін. Київ : Вид-во при Київ. ун-ті, 1989. С. 22–34.
5. Варгатюк П.Л. Перший Радянський уряд України: відоме й невідоме. *Про минуле – заради майбутнього...* С. 198–208.
6. Романчук О.К. Ультиматум: Хроніка одного конфлікту між Раднаркомом РСФРР і Центральною Радою. Київ : Т-во «Знання» УРСР, 1990. 64 с.
7. Ленин В. Политический отчет Центрального комитета 7 марта. *Полн. собр. соч.* Москва : Изд-во политической литературы, 1974. Т. 36. С. 3–26.
8. Ленин В. Доклад о ратификации мирного договора 14 марта. *Полн. собр. соч.* Т. 36. С. 92–111.

REFERENCES:

1. Bosh, E.B. (1990). *God bor'by [The Year of Struggle]*. Kyiv: Politisdat Ukrainy [in Ukrainian].
2. Kondufor, Yu.Yu. (1984). *Istoriya Ukrainskoy SSR. [History of the Ukrainian USSR]* (Vols. 1–10). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
3. Popov, N.N. (1930). *Revolutsiua na Ukraine po memuarom b'elykh. [Revolution in Ukraine based on the memoirs of whites]*. Moskva – Leningrad: Gosizdat [in Russian].
4. Vargatyuk, P.L., Goshulyak, I.L., Kuras I.F. (1989). Na shlyakhu do I z'yizdu KP(b)U [On the way to the 1st Congress of the CP(b)U]. *Pro mynule – zarady maybutn'ogo – About the past – for the sake of the future.* (pp. 22–34). Kyiv: Vyd-vo pry Kyiv. un-ti [in Ukrainian].
5. Vargatyuk, P.L., Goshulyak, I.L., Kuras, I.F. (1989). Pershyy Radyanskyy uryad Ukrayiny: vidome y nevidome [The first Soviet government of Ukraine: known and unknown]. *Pro mynule – zarady maybutn'ogo – About the past – for the sake of the future.* (pp. 198–208). Kyiv: Vyd-vo pry Kyiv. un-ti [in Ukrainian].
6. Romanchuk, O.K. (1990). *Ultimatum: Khronika odnogo konflikta mizh Radnarkomom RSFRR i Tsentral'noy Radoyu. [Chronicle of one conflict between the Sovnarcom of the RSFRR and the Central Rada]*. Kyiv: T-vo "Znanya" URSSR [in Ukrainian].
7. Lenin, V. (1974). *Politicheskyy otchyot Tsentral'nogo Komiteta 7 marta [Political report of the Central Committee on March 7]*. (Vols. 36), (pp. 3–26). Moskva: Izd-vo politicheskoy literatury, [in Russian].
8. Lenin, V. (1974). *Doklad o ratifikatsii mirnogo dogovora 14 marta [Report on ratification of the peace treaty on 14 March]*. (Vols. 36), (pp. 92–111). Moskva: Izd-vo politicheskoy literatury [in Russian].